

Intizor AVAZMETOVA,
Urganch davlat universiteti dotsenti
E-mail: intizoravazmetova2311@gmail.com
Madina BEKCHANOVA,
Urganch davlat universiteti o'qituvchisi

Namangan davlat universiteti dotsenti, Sh.Xujamberdiyeva taqrizi asosida

THEORETICAL FOUNDATIONS OF INTRODUCING CHILDREN TO NATURE IN PRESCHOOL EDUCATION

Annotation

In this article, Children of preschool age are introduced to nature by educating them about the right attitude to nature and based on emotional experience, an educational tool for understanding real knowledge about the environment and an emphasis on the issue of the environment, natural environment, geographical environment.

Key words: Nature, Environment, geographic shell, natural body, living and inanimate nature, air, water, light, heat, flora, fauna.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРИОБЩЕНИЯ ДЕТЕЙ К ПРИРОДЕ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

В данной статье акцент сделан на вопросе об окружающей среде, природной среде, географической среде, воспитании у детей дошкольного возраста правильного отношения к природе путем приобщения их к природе и образовательном средстве осмысления реальных знаний об окружающей среде, основанных на чувственном опыте.

Ключевые слова: Природа, окружающая среда, географическая оболочка, природное тело, живая и неживая природа, воздух, вода, свет, тепло, растительный мир, Животный мир.

MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Аннотация

Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish orqali ularda tabiatga to'g'ri munosabatni tarbiyalash va hissiy tajribaga asoslangan, atrof - muhit haqidagi real bilimlarni anglashning ta'limiy vositasi hamda atrof-muhit, tabiiy muhit, geografik muhit masalasiga urg'u berilgan.

Kalit so'zlar: Tabiat, atrof – muhit, geografik qobiq, tabiiy jism, jonli va jonsiz tabiat, havo, suv, yorug'lik, issiqlik, o'simliklar dunyosi, hayvonot olami.

Kirish. Ma'lumki, tabiat insoniyat uchun bebaho qadriyatdir. Tabiat, tug'ilish, yashash, o'sish, faoliyat maydoni hisoblanadi. Inson tabiat bilan birga yashaydi, o'sadi, rivojlanadi. Insoniyat tabiatga ta'sir etibgina qolmasdan, unga bevosita bog'liq hamdir. Tabiatga bog'liq omillar texnika, iqtisodiy ekologik munosabatlarni ham belgilaydi. Ana shu holat kishilarning tabiat, atrof - muhitga bo'lgan munosabatlarni muvofiqlashtirish zarurligini taqozo etadi. Bolalarni ilk yoshidan hayvonot olami bilan tanishtirish orqali ularda mehr uyg'otish, jonsiz va jonli tabiatni muhofaza qilish ekologik tarbiyaning dastlabki elementlaridan biri sifatida tadqiq etilishi lozim bo'lgan muammodir. Ayniqsa, bu yo'nalish maxsus o'rganilmaganligi, hozirgi kunda esa davlat va jamiyatning barkamol shaxsga bo'lgan ehtiyojining kuchayganligi dolzarb ekanligidan dalolat beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolarni tabiat bilan tanishtirish orqali estetik, aqliy, axloqiy jihatdan tarbiyalash, jismoniy rivojlantirish barcha zamonlarda ham o'ta dolzarb muammolardan hisoblangan. Tabiat bilan tanishish insonni ma'naviy kamolotga yetkazuvchi jarayon bo'lib, uni barcha salbiy xatolardan saqlaydi. Natijada, uning xulqiy go'zalligi ortadi. Shu sababdan ham tabiat bilan tanishtirish orqali ta'lim-tarbiya jarayoni uzoq tarixga ega. Shu nuqtai nazardan O'rta Osiyo xalqlari tabiatni muhofaza qilish sohasida boy an'anaga ega.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'rta asrlarda O'rta Osiyoda yashab ijod etgan olimlardan Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino va boshqalar tabiatshunoslik fanining rivojlanishiga katta hissa qo'shganlar. Ular hali ekologiya fani dunyoga kelmagan davrda tabiat va undagi muvozanat, o'simlik va hayvonot dunyosi, tabiatni e'zozlash haqida qimmatli fikrlar aytganlar.

Buyuk alloma **Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy** (783–850) risolalaridan birida bunday deb yozadi: “Bilingki, daryoning ko'zlari yoshlansa, uning boshiga g'am, kulfat tushgan bo'ladi. Odamlar, daryodan mehringizni darig' tutmanglar!” Daryoning “yoshli ko'zlari” deganda Muhammad Muso al-Xorazmiy nimalarni ko'zda tutgan ekan? Ehtimol, u daryo suvining ortiqcha isrof bo'lishini nazarda tutgandir? Vaholanki, buyuk bobomiz, eng avvalo, daryo bilan odamlarning “bir-birlarini tushunishlari”, o'zaro mehr - muhabbat qo'yishlarini nazarda tutgan.

Abu Nasr Farobiy. O'rta Osiyo xalqlari ijtimoiy - falsafiy fikrlarining eng yirik va mashhur vakillaridan biri Abu Nasr Farobiyning (873–950) ilmiy-falsafiy merosi nihoyatda boy. Uning asarlari hozirgacha to'liq aniqlanmagan. Nemis olimi M.K. Brokkelmanning ro'yxatida Farobiyning turli sohalarga oid 180 ta asarining nomi keltirilgan. Farobiy tabiatshunoslikning turli tarmoqlari bilan shug'ullangan bo'lib, uning “Kitob al-hajm va al-miqdor”, “Kitob al-mabodi al-insonia” (“Insoniyatning boshlanishi haqida kitob”). “Kitob al-a'zo al-hayvon” (“Hayvon a'zolari to'g'risida kitob”) nomli asarlari bunga dalil bo'la oladi. Tabiatshunoslikka oid “Odam a'zolarining tuzilishi”, “Hayvon a'zolari va ularning vazifalari haqida” kabi asarlarida odam va hayvonlardagi ayrim a'zolarining tuzilishi, xususiyatlari va vazifalari haqida ham to'xtalib o'tilgan.

Odam a'zolarining tuzilishi va vazifalari haqida so'z yuritilganda o'zgarishlar, ya'ni kasalliklar, birinchi navbatda, ovqatlanish tartibining buzilishi oqibatida kelib chiqadi, deb tushuntiriladi. Farobiy tabiiy va inson qo'li bilan yaratiladigan sun'iy narsalarni ajratgan. Shuningdek, u tabiiy narsalar tabiat tomonidan yaratilganligini va bunda inson omilining ta'siri katta ekanligini, tabiiy va sun'iy tanlash hamda tabiatga ko'rsatiladigan boshqa ta'sirlarni atroflicha baholagan.

Beruniyning fikricha, yerdagi o'simlik va hayvonot olamining yashashi uchun zarur imkoniyatlar cheklangan. Lekin o'simlik va hayvonlar doimo ko'payishga intiladi va shu maqsadda kurashadi. Beruniyning tabiatshunos sifatida quyidagicha fikrlari hanuzgacha o'z dolzarbligini yo'qotmagan: "Ekin va nasl qoldirish bilan dunyo to'lib boraveradi. Garchi dunyo cheklangan bo'lsa-da, kunlar o'tishi bilan bu ikki o'sish natijasida ko'payish cheklanmaydi. Agar o'simliklardan yoki jonivorlardan biror xilining o'sishiga sharoit bo'lmay, o'sishdan to'xtasa ham, boshqalarida bu ahvol bo'lmaydi. Ular birdaniga paydo bo'lib, birdaniga yo'qolib ketmaydi. Bordi-yu yer yuzini bir xil daraxt yoki bir xil hayvon butunlay qoplab olsa, bu holda hayvonning ko'payishiga ham, daraxtning o'sishiga ham o'rin qolmaydi. Shu sababdan dehqonlar ekinlarni o'toq qilib, keraksizini yulib tashlaydilar".

Tadqiqot metodologiyasi. Maktabgacha ta'lim yoshida bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida ularga ta'lim - tarbiya berish vazifalarini amalga oshirish, bolalarda tabiat hodisalari, o'simlik, hayvon hamda insonga bo'lgan muhabbat haqidagi tushuncha va tasavvurlarni kengaytirish, oddiy ko'nikmalarini hosil qilish, so'z boyligini oshirish va yangi tushunchalarni hosil qilishdan iborat.

Tabiat - bu organik (tirik) va noorganik (notirik) dunyoni o'zida qamrab olgan bir butun olam, tabiat - g'oyat xilma - xil shakllari, tarkibiy qismlari bilan insoniyatni qurshab turgan organik va anorganik olamlar, o'simlik va hayvonot dunyosi. Insoniyat esa undan paydo bo'lib, ajralib chiqqan mavjudotdir. Shu bois uning bir mohiyati tabiiy (biologik), ikkinchi mohiyati ijtimoiydir. Tabiat tushunchasi ko'proq keng va qisman tor ma'nolarda ishlatiladi. Keng ma'noda tabiat butun obyektiv borliq, real voqelik, turli - tuman ko'rinishlardagi olam. Tor ma'noda tabiat fan, asosan tabiiy fanlar tabiatshunoslik o'rganadigan obyektidir. Tabiatning adabiyotlarda ikki darajasi ajratib ko'rsatiladi: birlamchi va ikkilamchi. Bularning birinchisi insoniyatdan xoli, mustasno tarzda, sof tabiiy holda mavjud bo'lgan tabiatdir; ikkinchisi insoniyat ishtirokida hosil etilgan tabiiy ne'matlar - tuproq, suv havzalari va kanallar, daraxtzorlar, ekinzor-u mevazorlar, aholi maskanlari - shahar, qishloq va boshqalar.

Tabiat - bitmas - tunganmas xazinadir. O'simliklar dunyosi, hayvonot olami yosh qalbning to'g'ri o'sib shakllanishida, tabiatda bo'ladigan voqea - hodisalarning sir asrorini o'rganib voyaga yetishida katta manba bo'lib xizmat qiladi. Tabiatdagi narsalar ikki qismdan: jonsiz va jonli tabiatdan iboratdir. Jonsiz tabiatga yer, quyosh, yulduzlar, suv, havo, toshlar, tuproq, jonli tabiatga esa o'simliklar, hayvonlar, mikroorganizmlar, insonlar kiradi. Jonsiz tabiat deyilishiga sabab ular oziqlanmaydi, o'smaydi, ko'paymaydi, rivojlanmaydi. Masalan, toshni olsak, unga suv ham, havo ham kerak emas. Jonli tabiatga kiruvchilar esa oziqlanadilar, nafas oladilar, o'sadilar va ko'payadilar.

Jonli tabiat vakillari o'simlik, havo, suv, yorug'lik, issiqlik va ozuqa bo'lmasa yashay olmaydi. Jonli tabiatdagi barcha mavjudotlardan eng qudratlisi insondir. Inson fikrlaydi, mehnat qiladi, turli kashfiyotlar ixtiro qiladi. Tabiat insonni ma'naviy boyitishning bitmas tunganmas manbaidir. Tabiat bilan

inson o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlashda ekologik ta'lim-tarbiyaning roli nihoyatda katta. Ta'lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshiriladigan uzluksiz ekologik ta'lim va tarbiya insonning tabiatiga, qolaversa, o'ziga nisbatan yangi munosabatlarining shakllanishini taqozo etadi. Bu o'z navbatida barkamol insonning shakllanishida poydevor bo'lib xizmat qilishi mumkin. Tabiatga nisbatan muhabbat uyg'otish ona Vatanga, uning tabiat yodgorliklari, tarixiy obidalari, xalqimizning an'alariga hurmat ruhida tarbiyalashga, yuksak ma'naviyatli shaxsning shakllanishiga olib keladi.

Tabiatni asrab avaylash ardoqlash insonning burchi ekanligi haqidagi ta'limotlar Turoni Turkistondan yetishib chiqqan buyuk olimlarning ta'limotlarida o'z ifodasini topgan. Allomalar o'z davrida tabiatdan foydalanish, ular bilan bog'liq bo'lgan voqea, hodisalar haqida boy ma'lumotlarni yozib qoldirganlar. Tabiatga mehr, yuksak axloq - odobini tarbiyalash lozimligini o'z asarida bayon etganlar.

Tahlil va natijalar. Tabiat - bizni o'rab olgan borliq, olam. Tabiat vaqt va fazoda cheksizdir, to'xtovsiz ravishda harakatda, rivojlanishda va o'zgarishda bo'ladi. Jamiyat ham tabiatning, moddiy olamning o'ziga xos bir bo'lagidir.

Tabiiy muhit - tabiiy jism va moddalarning, nimanidir yoki kimnidir o'rab turuvchi, uning hayotiy faoliyati kechadigan tabiiy sharoitlar mujassamligi. Geografik adabiyotlarda mazkur tushuncha, ko'pincha, geografik qobiqning inson va uning xo'jalik faoliyatini o'rab turgan qismiga nisbatan ishlatiladi.

Geografik muhit - jamiyatni o'rab turgan tabiiy sharoit; ijtimoiy ishlab chiqarishning muayyan tarixiy bosqichida tabiatning jamiyat bilan o'zaro ta'sirda bo'ladigan bir qismi. Geografik muhit jamiyat taraqqiyotining doimiy va zaruriy sharoitlaridan biri, u mehnat taqsimotiga va xo'jalik tarmoqlarining joylashishiga faol ta'sir etadi. O'z navbatida, jamiyat ham geografik muhitga ta'sir ko'rsatadi. Jamiyat rivojlanib borgan sari geografik muhit doirasi o'zgarib, kengayib boradi.

Texnogen muhit - aholini o'rab turgan atrof-muhitning bir qismi bo'lib, inson tomonidan yaratilgan obyektlar, jism va moddalar tushuniladi. Jamiyat rivojlanib borgan sari texnogen muhit takomillashib boradi.

Atrof-muhit - aholini o'rab turgan tabiiy va texnogen muhitni qamrab olgan yashash va mehnat qilish sharoiti. Jamiyat bilan tabiat o'rtasidagi ta'sir va munosabatlar makon va zamonda o'zgarib, xilma - xillashib boradi. Inson faoliyati maqsadga to'g'ri yo'naltirilgan bo'lsa, tabiatdan oqilona foydalanish shu joy, hudud, o'lkaning yashnashiga olib kelgan. Aks ta'sir esa, noqulay sharoitning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Insoniyat tarixi davomida uning tabiat bilan bo'lgan munosabati doim o'zgarib, murakkablashib borgan. Jamiyatning tabiatga ta'sirining ortib borishi va tabiatga munosabatining o'zgarib borishini besh bosqichga bo'lish mumkin. Bolalikda tug'ilgan bu tuyg'u maktab yillarida rivojlanib, boyib boradi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish - bu ularda tabiatga to'g'ri munosabatni tarbiyalash va hissiy tajribaga asoslangan, atrof - muhit haqidagi real bilimlarni anglashning ta'limiy vositasidir.

ADABIYOTLAR

1. "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". 2017-yil 30-sentabr, 5198-sonli farmoni. - Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni- Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son
3. DJanpeisova G.E., Rasulxo'jayeva M.A Tabiat bilan tanishtirish T.: Innovatsiya Ziyos, 2020.-320 b.
4. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika T: Tafakkur bo'stoni 2013.
5. Kayumova N. Maktabgacha pedagogika. T: TDPU 2013.
6. Yusupova P.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berish. T: Tarbiyachi 1995.
7. Rasulxo'jayeva M.A. Bolalarni hayvonot olami bilan tanishtirish orqali axloqiy sifatlarini shakllantirish texnologiyasi. T: "Ilm-Ziyos-Zakovat", 2020 y.
8. Qodirova F., Toshpo'latova Sh., Azamova M.. "Maktabgacha pedagogika".-T., "Ma'naviyat". 2013